

שבת הראי"ה

פנינים מתורתו של הצדיק והחסיד, מרא דארעא דישראל, שר התורה ורועה ישראל
רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

יצא לאור ע"י ארגון 'אור האורות' להפצת תורת הגה"צ הראי"ה קוק זיע"א ♦ שאלות ותגובות ניתן לשלוח לכתובת: רח' הרב צבי יהודה 6 דירה 3 בת-ים, או בדוא"ל: reiyaa@gmail.com
ליצירת קשר עם הארגון ניתן להתקשר: 0507-583810 ♦ תרומות ניתן להפקיד בבנק הדואר חשבון מס' 20778885 ♦ ניתן לקרוא את העלון גם באתר: www.yeshiva.org.il

אורות המועד

חג הסוכות ושמיני עצרת

טז, טו] "דבכלל לשון תחוג משמע שמחה הבאה בריקודים ומחולות, כמו שכתוב בספר שמות [ה, ג] ויחוגו לי במדבר, דמשמעו שמחה וריקודים לפני ד' (ועיין 'העמק דבר' שם באורך) [מועדי הראי"ה עמ' קכה].

הקפות שניות

במוצאי שמחת תורה, אחרי ההקפות השניות, היה מנהגו של הראי"ה לשיר את שירו המופלא של רבי יהודה הלוי: "ישאלוני רעיוני". הרב היה שר זאת בהשתפכות הנפש ובהתלהבות נוראה, כפי שמעיד בנו הרצי"ה קוק [עולת ראי"ה ח"ב שער].

ובשורת 'אורח משפט' עוסק הראי"ה בבירור מקורם של ההקפות השניות, ובתוך דבריו הוא מעיר: "ואני נוהג לדקדק שיעשו השמחה (של ההקפות שניות) בהכרה של עובדין דחול דווקא, דהיינו להשמיע בכלי שיר וכיצא בזה, כדי להראות שאין אנו מוסיפין על יו"ט, ולא מכניסין יו"ט שני של גלויות בארץ ישראל" [שורת 'אורח משפט' סי' קמב עיי"ש].

השאיבה והניסוך – האמצעי והמטרה

שמחת בית השואבה, שהייתה נוהגת בבית המקדש, בלילי חג הסוכות, הרי הייתה קשורה בניסוך המים על גבי המזבח כל שבעת ימי חג הסוכות, והשאלה המתעוררת היא: מדוע נקראה השמחה על שם מעשה השאיבה, שזה רק הכשר מצוה, אמצעי לקיום המצוה, ולא נקראה על שם המצוה עצמה – "שמחת בית הניסוך"? והסביר מרן הראי"ה, שבזה באו חז"ל ללמדנו שעל ידי שהאדם מקדש את מעשיו, עושה כל פעולה לשם שמים, בכונה גמורה לעשות רצון ד', האמצעי מתעלה ומגיע לדרגת התכלית, לדרגת המטרה עצמה [מועדי הראי"ה עמ' קי].

שמחת תורה

בשמחת תורה היה משמיע הראי"ה על שולחנו הטהור דברי עידוד לרוקדים בהקפות ומרבים בשמחה לכבוד התורה, והיה רגיל להזכיר את פירושו של מורו ורבו הנצי"ב זצ"ל, על הפסוק "תחוג לד' אלוֹקֵיךָ" [דברים

אורות הראי"ה

הראי"ה ותורת הגר"א מוילנא (ב)

פרק ב: דרכו ההלכתית של הגר"א

בעז"ה בשבועות הקרובים נעסוק בהשפעת תורתו של רבינו הגר"א זצ"ל על מרן הראי"ה זיע"א. נראה עין בעין, כיצד צמחה משנתו ההלכתית והאמונית של הראי"ה, ואף השקפתו על הגאולה, כהמשך ישיר לתורתו של התנא האלוקי רבינו הגר"א. וזכות נפלה בחלקנו להתחיל בלימוד יסודי זה דווקא ביום פטירת רבינו הגר"א – י"ט תשרי.

ביאורי הגר"א לשו"ע

כך כותב תלמידו המובהק של הגר"א, הגאון ר' ישראל משקלוב, בהקדמתו לספרו 'פאת השולחן':

"אחרון הגאונים בזמן, רבן של כל בני הגולה, גאון הגאונים רבינו אליהו החסיד נ"ע מוילנא – פירש טליתו על כל ארבעה השולחנות, וחיברם להתלמודים וספרי התנאים ורבותינו הראשונים, והאיר עיני כל החכמים בהכרעותיו בעומק דעתו הקדושה".

במאמר אחרון שזכינו לקבל מפיו כתבו של הראי"ה זצ"ל, נאמרו הדברים החשובים דלקמן על הופעתו של רבינו הגר"א זצ"ל:

"היו ימים שגדולי הדורות מתחו קו של ביקורת על סדרי הלימוד של התלמוד, שהיו נוהגים בישיבות. מהתלונות נראין הדברים שהיו מי שהפריזו על המידה של "כדי לחדד את התלמידים" עד שקצת תלמידים לקחו את דרך החידוד שהיה רק לאמצעי, וחשבו להם את החידוד הפלפולי לעיקרה של תורה, ויצאה מזה תקלה גדולה בלימוד, ולפעמים גם בהוראה. גדולי הדורות האחרונים עמדו על המכשול הזה [...] ובא הדבר לידי

תיקון במידה ידועה. סדרי החידוד שהונהגו בישיבות בזמן האחרון, הם כבר יותר מיושבים ויותר הגיוניים, כי השפיעו על זה הגדולים שהסבירו את דרך לימוד בדרך ההבנה המתקבל על הלב של הדור הצעיר. והגורם היותר גדול לאיתנה של תורה, והשבת אורח הלימוד ליושרו ואמיתותו, הייתה

הופעתו הגדולה של רבינו הגדול הגר"א זצ"ל, בהדרכתו את תלמידיו הגאונים ובדרכו הסלולה בספריו אשר זכינו להם, וביחוד בביאוריו על ד' חלקי השו"ע, ששם שם לפני כל קהל לומדי תורה ושוקדי דלתותיה את הדרך הישרה והפשוטה, ויחד עם זה חחדירה עד התהום של העיון ההלכתי, ללא סיבוכים וללא מכשולות דרכים" [מאמר 'המכון', מובא בקצרה ב'שיחות הראי"ה' עמ' רה. וע"ע 'ליקוטי ראי"ה' ח"ב עמ' 209. ועיין 'הסכמות הראי"ה' עמ' 20].

לפרש את ביאור הגר"א

כדברים אלו, השמיע הראי"ה בהרצאתו הגדולה והמקיפה אשר נשא בירושלים, באור ליום כ' טבת – יום זכרוננו של הרמב"ם – בפני חכמי המרכז התורני, יסוד ישיבתו המרכזית. בשיחה זו קורא הראי"ה לת"ח שיעסקו בפירושם והרחבתם של ביאורי הגר"א לשו"ע, ומסביר את התועלת הרבה שתצמח מפעולה כזו:

"הגר"א ז"ל האיר עיני ישראל, בביאוריו על ארבעה חלקי השולחן ערוך. אמנם מפני קיצורו הנמרץ, אין העולם הלומד הרחב משתמש בהם כראוי. חלק אורח חיים נתפרש בספר 'דמשק אליעזר' (וילנא, תרכ"ח), וגם הוא צריך סידור והרחבה, ואילו יתר שלושת החלקים לא נעבדו כלל, וצריך לשים לב להשלמה של ביאורי הגר"א על כל ארבעת חלקי השו"ע.

הגר"א – זה הענק הגדול, אשר שלחו ד' למחיה לישראל ולעולם בדורות האחרונים, הייתה כל מגמת חייו לרומם את הדורות הבאים, שלא ילכו הלך וירוד ע"י השקיעה הדרגאית וההתרחקות מהמקור, ע"י ההתמסרות היתירה לתוך השפעת האחרונים ואחרוני האחרונים (נגד כוונתם של המחברים הללו בעצמם), כי אם להודרו לשוב את המקורות הראשונים ולהתרוםם לחיי יצירה עצמיים בכל אורחות התורה כולה, שבכתב ושבעל פה, בהלכה ובאגדה, בנגלה ובנסתר.

העזר, והרחבתם [...] כי יש צורך לפרש דברי הגר"א בביאוריו, לפענח הצפונות והנעלמות ולהבהיר כוונת דבריו. נסיונות שונים נעשו בכיוון זה, כספרו של ר' אליעזר לנדא ז"ל 'דמשק אליעזר' על חלק אורה חיים, או תחילת ביאורו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל על חושן משפט. המעייין בחיבורים אלה ייווכח, כי מחבר 'דמשק אליעזר' השאיר הרבה מדברי הגר"א ללא ביאור, ומאידך חיבורו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, הוא בהרחבה רבה, ובתוספת ביאור וחינוך כמעין המתגבר" [פתח דבר ל'ברכת אליהו', עמ' 7 ועמ' 8, מובא ב'שיחות הראי"ה' עמ' רט].

הלכות זרעים

ואף בהלכות מצוות התלויות בארץ, התעמק הראי"ה הרבה בתורת הגר"א ובית מדרשו. רב היה העמל אשר השקיע הראי"ה עת התעמק בשיטותיו של הגר"א בפירושו למשנה 'שנות אליהו', ובפיענוח קוצר רמיוותיו בביאורי הגר"א לשולחן הערוך.

דברי הגר"א בפירושו 'שנות אליהו' לסדר זרעים, היו לו לעיניים בביורו וליבוינו, בכל פרטי המצוות התלויות בארץ, ובהכרעה בהן הלכה למעשה. הספר 'פאת השולחן' של הגאון ר' ישראל משקלוב זצ"ל, תלמיד הגר"א, לא מש מידי הראי"ה, בייחוד כשכתב את ספרו היסודי 'שבת הארץ' על הלכות שביעית. בספר זה, אשר 'בו העמיק הרחיק הרב בכללותיה ופרטותיה של ההלכה, ולא הניח דבר גדול ודבר קטן מדיני שמיטה שלא ביררו לאשורו" [הגרש"י ז"ל בספרו 'איש"ש ושיטות' עמ' 228], מרבה הראי"ה להזכיר את 'פאת השולחן' כמקור לפסקיו והכרעותיו.

ויהי בשלם סוכו

יום פטירתו של רבינו הגר"א הוא בחג הסוכות, ולא במקרה. בדברים שיובאו להלן נעמיק במשמעות הדבר.

כידוע, הגר"א היה מהמעוררים הגדולים לשיבת עם ישראל לארצו. הוא עודד את תלמידיו לעלות ארצה וליישב אותה בחקלאות ובכנין, ואף הוא עצמו יצא מארצו אל ארץ ישראל, אך מסיבה עלומה הפסיק באמצע הדרך, וחזר לביתו בוילנא. תלמידיו המקובלים היו אומרים, כי לגר"א היה ניצוץ מנשמת משה רבנו (יום פטירת הגר"א חל ביום ד' דחול המועד סוכות, יום אושפיזא דמשה), וכמוהו לא זכה גם הוא להיכנס לארץ ישראל.

ואמנם, אם הגר"א לא זכה לראות את הארץ שהייתה משאת נפשו, ועל כך הצטער כל ימיו, הרי שחפצו ותשוקתו עשרו פרי לאחר פטירתו. הגר"א נפטר בשנת תקנ"ח, וכעשר שנים אחר כך (תקס"ח) עלה לארץ ישראל אחד מבחירי תלמידיו הרב מנחם מנדל משקלוב, והוא היה הראשון שהניח את היסוד לישוב האשכנזים הפרושים בארץ ישראל.

ומתוך קישורו העמוק לארץ ישראל וגאולת האומה, היה הגר"א משנן וחזר בכל יום את הפסוקים הבאים:

א. "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון" [תהילים עז]. והוסיף ואמר על זה:

סוכה מצוותה תעשה ולא מן העשוי, אף ציון כך.

ב. "חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראנה ירושלים נוה שאנן" [ישעיהו לג]. "מועדנו" היינו: מועד הגאולה.

ג. "ציון היא דורש אין לה", מכלל דבעיא דרישה [ר"ה ל]. היינו ציון דורשת את הדרשה. ובביטוי זה "בעיא דרישה" ראה הגר"א רמז לשמו 'אליהו בן שלמה זלמן' השווה בגימטריא.

הרב אליהו לנדא זצ"ל [נין ונכד להגר"א] כותב שהגר"א ברגעיו האחרונים חזר כמה פעמים על הפסוקים האלה וביקש מתלמידיו שגם הם יחזרו תמיד עליהם [דורש לציון עמ' ריז].

על הפסוק הראשון שהזכרנו – "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון", ביאר הגר"א ביאור נוסף, המלמד גם הוא על הקשר בין מצוות סוכה לארץ ישראל.

וכן אמר הגר"א: "סוכה וארץ ישראל הם שתי מצוות המיוחדות בכך שהאדם נכנס בהן שלם בכל גופו" [דורש לציון עמ' לח].

זיקתו העמוקה של הראי"ה לדמותו העילאית של הגר"א, התבטאה בין היתר גם בהעלאת זכרו של הגר"א בשיבת 'מרכז הרב', מדי שנה בשנה, ביום עלייתו למרום – י"ט תשרי.

שמחת בית השואבה של בני הישיבה, באותו ליל חול המועד סוכות, ועמם יקירי ירושלים שבאו לחסות בצילא דמהימנותא בסוכתו של הראי"ה, הפכה להיות חוויה עמוקה. עבודת ד' בשמחת החג וגיל רעדת הלב חברו יחדיו, כשרוחו של הגר"א מרחפת על פני עמלי התורה, זקנים וצעירים, שוני משנתו.

בעזרת ד', בשבועות הבאים, נעסוק בהרחבה בתורת רבינו הגר"א, ונראה את השפעתה על מרן הראי"ה, שע"פ עדות תלמידיו הקרובים היה במידה רבה ממשיך מסורת בית מדרשו של הגר"א.

בשבוע הבא נעסוק עוד בהשפעתה של תורת הגר"א על מרן הראי"ה

ואחד ממצעדיו שאנו יכולים למלאות אחריו על שדה ההלכה היא – השלמת באוריו לחלקי השו"ע. כבר אמרתי שהמושג בביאור הגר"א בחוג הלומדים, הוא כל כך מועט, מפני קיצורו הגדול. והנה חייבים אנחנו להרחיבו לפרשו ולבארו בשפה ברורה, עד שיכול גם תלמיד חכם בינוני לעסוק בלימוד חלקי השו"ע עם באורי הגר"א, מבלי שיצטרך להתייעצו הרבה ולקבץ המון ספרים, מסכתות שונות מבבלי וירושלמי ותוספתא, ספרי וספרא ומכילתא, עם ספרי הראשונים, עד שיעמוד על הכוונה של דברי הגר"א בביאוריו.

צריכים אנו להרחיב ולפרש את הביאורים בלשון ברורה, בהערכה מבוררת ומדוייקת, מכל העניינים הצריכים להבנת העניין, ולהפצת אור של ביאור פשוט במקומות הרבים שהעניין דורש כך, ואז יצא לנו אור גדול. ההתחברות של הפוסקים עם שני התלמודים והראשונים בשיטותיהם, היתה מאירה ומבריקה לעינינו, להרחיב את הרעיה ולהעלו את הלומדים של הדור, מהסדר של שקיעת הכוחות בדברי האחרונים, לסדר רחב ומופשט של שאיבה מקורית מדברי התלמודים והראשונים" [מובא ב'שיחות הראי"ה' עמ' רו – רי].

ספר 'באר אליהו'

מרן הראי"ה, שבכל דבריו היה נאה דורש ונאה מקיים, הראה גם בנושא נכבד זה את התמסרותו הרבה ויכולתו הגדולה. ספרו 'באר אליהו' על ביאורי הגר"א לחושן משפט, אשר זכינו לאורו, הוא דוגמא נהדרת של פיענוח רמזי הקצרים והלבשתם בלבוש מאיר עיניים.

"יד ד' הייתה על הנר המערבי, רבה של ארץ ישראל, גאון ישראל וקדושו, מרן אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל שערך הרבה כרכים גדולים על ביאור הגר"א לחושן משפט, וביאר את דבריו הקדושים שנאמרו בקיצור נמרץ והורה את דרך הקודש של ההיקף הרחב" [הגרי"מ חרל"פ זצ"ל בהסכמתו ל'הלכה ברורה ובירור הלכה' עמ"ס ביצה, ירושלים תשי"א. מובא ב'שיחות הראי"ה' עמ' רח].

כשהגיעו לידו של הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל (שהיה ידידו ומעריצו של הראי"ה) הדוגמאות הראשונות של 'באר אליהו' שנדפסו בקובץ יובל השבעים לכבוד הנדיב ר' ישראל אהרן (הארי) פישל ז"ל, קרא הגר"א בהתפעלות: "זהו אור עולם!"

הראי"ה כבר היה אז חולה אנוש, וכשמסרו לו את דברי הגר"א, הייתה לו מזה קורת רוח מרובה, ואמר: "בשעה שכתבתי את 'באר אליהו' הייתה לי ההרגשה כאילו אני שרוי במחיצתו של הגר"א, עומד ומשמש לפניו, מגיש לו את הספרים, בבלי וירושלמי, רמב"ם ושאר ראשונים". עיני הרב ולגו דמעות, והוסיף ואמר: "תהילה להשם יתברך גם על המעט שזכיתי לשמש את רבינו הגר"א ז"ל" [שיחות הראי"ה' עמ' רט].

(התרגשותו של הגר"א מלצר זצ"ל, קשורה בעובדה שגם הוא יגע הרבה בפיענוח ביאורי הגר"א. וכך מעיד תלמידו הרב ברוך רקובר: "במחיצתו של מו"ר הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל, היינו רגילים ללמוד שיעור קבוע בשולחן ערוך, ושיטתו של אותו גאון וצדיק הייתה, ללמוד וללמד – תוך כדי משא ומתן ופולפל התלמידים – את מקורותיה של ההלכה המצויינים בביאורי הגר"א, ומתוך מקורות אלו – ותוך כדי פיענוחם – הקיף יותר ויותר את יסודותיה ופניה השונים של הסוגיא, עד הדגשת דרכי הסקת ההלכה" [פתח דבר ל'ברכת אליהו' עמ' 7. מובא ב'שיחות הראי"ה' עמ' שס].

בירור הלכה והלכה ברורה

מתוך השקפה זו של הגר"א, השקיע הראי"ה את כל כוחותיו בחיבור ההלכה עם הש"ס, ואף ראה בזה "בנין התורה לדורות", כפי שאמר בפירושו. וכך כותב תלמידו הגדול של הראי"ה, רבי דוד הכהן 'הנזיר' זצ"ל:

"...לרב זצ"ל הייתה שיטה מיוחדת בלימוד ההלכה, והיא חיבור ההלכה עם התלמוד, וחיבור 'הלכה ברורה', ו'בירור הלכה' על כל הש"ס. וכן אנו תלמידיו, נוהגים ללמוד כל משנה וברייתא ומימרא בקישור להלכה, ברמב"ם ורי"ף ורא"ש, ובטור שולחן ערוך לפי ציוני עין משפט" [על החינוך ותורת ארץ ישראל במשנת הרב, עמ' 102].

עניין זה של 'הלכה ברורה' רחב מכדי להיכנס אליו במסגרת המוגדרת שלנו. אי"ה בעתיד נעסוק בכך בהרחבה המתבקשת.

השפעת קריאתו של הראי"ה

דברי הרב בהרצאתו, ומעשהו בספרו 'באר אליהו' עשו פירות, שנים אחרי פטירתו. אחד מהם הוא ספר 'ברכת אליהו' (שלושה כרכים) של הרב ברוך רקובר, ובו ביאור רחב לביאורי הגר"א לשו"ע חלק אבן העזר. בראש הכרך הראשון מביא המחבר את דברי הראי"ה הנזכרים למעלה, ומוסיף ואומר: "דבריו אלה של הכהן הגדול, מרן הראי"ה קוק זצ"ל, עמדו נגד עיני בשעה שהחילותי לעסוק בפיענוח באורי הגר"א לשולחן ערוך חלק אבן

ניתן לקבל את העלון בדוא"ל. שלחו לנו את כתובתכם ואנו נשלח לכם את העלון.

יש לכם סיפור נדיר הקשור למרן הראי"ה? שלחו לנו את החומר ואנו נפרסמו בעו"ה.

ניתן לקרוא את העלון גם באתר: www.yeshiva.org.il

כל תרומה חשובה לנו! עזרו לנו להמשיך ולהגדיל את התפוצה.

העלון יוצא לאור בסיוע 'דפרי שיר' – הדוכן שלך לספרי קודש ומוסיקה יהודית. סניף ראשי: תחנה מרכזית ירושלים. פלאפון: 0524797380